

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 145 2024

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2025 kommer att ingå i *Samlaren* 2025. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2025. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–44–5

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2025

jöskäl letar efter sätt att återta kontrollen och ansvaret.

I den avslutande intervjun med Lidmans systerdotter Ulla Danielsson stiger vi ut ur litteraturen och får en inblick i författarens eget klädförhållande. Danielsson minns en Sara som var förtjust i och noggrann med kläder, men också mån om att inte hennes offentliga uppenbarelse skulle stjälja uppmärksamhet från böckerna. Hon lappade, lagade och sydde om för husbehov, och hade alltid med sig några lådor ssysaker var hon än bodde. Hon var generös med att låna ut och ge bort plagg till vänner och familjemedlemmar, som om kläderna var ämnade att cirkulera och leva vidare.

Glädjen i både text och textil är ett drag som Bränström-Öhman delar med Lidman och som båda föredömligt lyckas förmedla.

Nora Hämmäläinen

Anders Burman, *Den sista idealisten. Viktor Rydberg och hans tid*. Norstedts. Stockholm 2024.

En bok om Viktor Rydberg 2024, vad kan den ha för mening? För drygt femtio år sedan gav Hans Granlid ut en antologi med Rydberg-texter (*Vår dröm är frihet. En Viktor Rydbergbok* 1973) och ställde samma fråga redan då. Han fruktade att det tidiga 1970-talets läsare betraktade Rydberg som "Skansenaktig" och "insnöd", som "en tråkig gammal författare med ett invecklat skriftspråk" (Granlid 1973: s. 15). Det skulle visa sig att han hade rätt. Hans bok fick endast liten uppmärksamhet, och Rydbergs rykte skulle fortsätta att dala under de närmaste decennierna. Till slut försvann även de negativa associationerna till påtvingad läsning i skolorna av "Dexippos" och *Vapensmeden*. Rydberg reducerades till ett julpynt, och blev kvar i det allmänna medvetandet endast i kraft av Harald Wibergs illustrationer till "Tomten" och julkonserternas "Betlehems stjärna" ("Gläns över sjö och strand").

Redan vid 1970-talets ingång kunde Lars Furu-land konstatera att bokhandelsbeståndet av Rydbergs verk var ytterst begränsat ("Finns klassikerna att köpa. Lagerhållningen 1971 av klassiker och allmänt erkänd 1900-talslitteratur", i *En bok om böcker. Litteraturutredningens branschstudier*, SOU 1972:80, Stockholm, 1972, s. 369–404, här: 381). Varken förläggarnas, bokhandlarnas eller läsarnas intresse tycks därefter ha ökat. På forskning-

ens område har de senaste åren dock inneburit något av ett trendbrott. Min egen doktorsavhandling *En strid för det som borde vara. Viktor Rydberg som moderniseringskritiker 1891–1895* gavs ut 2012. 2018 kom Birthe Sjöbergs stora bok *Dialog eller dynamit. Viktor Rydberg och August Strindberg – förtryckets fiender*, 2020 *Efter Viktor Rydberg. Receptionshistoriska studier* (redigerad av Anders Burman och Tore Lund) och 2021 Tore Lunds *Idealisten, pengarna och marknaden. Den materiella sidan av Viktor Rydbergs författarskap*. Samtidigt har bildning, kulturhistoria och litteraturkanon blivit signalord för politiker på högerkanten. 2023 utgav den marknadsliberala tankesmedjan Timbro en antologi med Rydberg-texter: *Oberoende. Viktor Rydbergs klassiska liberalism* (redigerad av Björn Hasselegren). Viktor Rydbergs namn nämns alltså på nytt, om än i sammanhang som han själv skulle ha haft svårt att föreställa sig.

Idéhistorikern Anders Burmans *Den sista idealisten. Viktor Rydberg och hans tid* (Norstedts) är särskilt anmärkningsvärd, som den första Viktor Rydberg-biografen sedan Karl Warburgs tvåbandsvärk *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning* (1900). Något annat fullskaligt bokverk om Rydbergs liv föreligger heller inte. Fredrik Böök påbörjade på 1950-talet en biografi, men han blev aldrig klar; det efterlämnade manuskriptet publicerades först nyligen i Svenska Akademiens minnesbibliotek (Fredrik Böök, *Viktor Rydberg* 2022). Däremot finns ett flertal doktorsavhandlingar och större litteraturhistoriska studier att tillgå. De flesta av dem härrör från det tidiga 1900-talet. Ytterst få svenska författare har så snart efter sin död ägnats ett sådant intensivt vetenskapligt intresse. Bland studierna kan nämnas Victor Svanbergs *Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning* (1923), Olle Holmbergs *Viktor Rydbergs lyrik* (1935), Örjan Lindbergers *Prometeustanken hos Viktor Rydberg. Hans utopiskt liberala förutsättningar och de därav betingade problemställningarna i hans idédiktning* (1938) och Gösta Löwendahls *Vapensmedens Viktor Rydberg* (1954). Det intensiva men kortlivade vetenskapliga studiet skiljer Rydberg från andra 1800-talsförfattare; intresset för Carl Jonas Love Almqvist och August Strindberg har visserligen också fluktuerat genom åren, men deras texter har inte försvunnit från läslistor och forskarutbildningar.

Den hittills enda Rydberg-biografen är alltså i stort sett samtida med författaren själv. Warburg och Rydberg var dessutom vänner och kollegor. Därmed har "lefnadsteckningen" ett bestå-

ende värde som tidsdokument, och som ett vittnesmål från dem som varit författarens ursprungliga och tilltänkta publik. För Burman är förutsättningarna helt annorlunda. I sitt förord presenterade Warburg tvåbandsverket om den döde vännen som ”en i enskildheter gående framställning af hans lefnads olika utvecklingsskeden, ett noggrant framläggande af de historiska förutsättningarna för hans olika arbeten, af de litteraturhistoriska förhållanden, hvarunder de uppstodo, af det intryck de gjorde på hans samtid och den betydelse de ägde för denna”. Dessutom ville han åstadkomma ”en utförlig redogörelse för Rydbergs skaldskap, prosadikt och öfriga vittra alstring under olika skeden af hans lif samt för hans journalistik”. Däremot menade han sig endast kunna teckna ”konturerna af hans vetenskapliga skriftställer; ty för att lämna en fullständig framställning och värdeskattning af hans vetenskapliga forskningsarbete skulle krävas en mångsidighet närmande sig hans egen” (Warburg 1900, 1, s. 7–8). Burmans syften är snarare minnesvårdande. I sitt förord säger han sig vilja övertyga läsaren att en författare som kan tyckas ”otidsenlig” i själva verket har ”en hel del” att säga oss idag. Han menar också att Rydberg ”[s]om en av våra stora klassiker” förtjänar att ”återupptäckas och läsas på nya sätt”. Men *Den sista idealisten* sägs också vara en bok lika mycket om ”det sena 1800-talets Sverige, med vidare utblickar mot den samtida europeiska idéhistorien i stort” (Burman 2024, s. 11).

Att skriva Rydbergs biografi är en svår uppgift. Författaren själv var ovillig att meddela sig om sina erfarenheter och sitt livs historia, och beskrev sig själv som ”en klen och slarvig brevskrivare” (Burman: 12). Det är symptomatiskt att Burman i sitt förord citerar samma brev till den danske översättaren Otto Borchsenius som Warburg citerar i *sitt* förord, där Rydberg beskriver ”[h]varje tillbakablick på mitt lif och hvarje sysselsättning med mig själf” som ”en styggelse” (Warburg 1, s. 8, Burman, s. 12), liksom det till Albert Bonnier där han förklarar det som varken ”finkänsligt eller trefligt” att ”visa sina inälvor för allmänheten” (Warburg 1, s. 9, Burman, s. 12). Säkert var detta till stor del en retorisk strategi för Rydberg. Han ville gärna framställa sig själv som ödmjuk och samvetsgrann. Men åtminstone vad gäller vissa perioder av författarens liv är det biografiska materialet verkligen skralt. Warburg löste problemet med hjälp av egna arkivstudier (*”De yttre lefnadsförhållandena har jag sökt uppsåra så långt det varit mig möjligt.”*) samt med

hjälp av Rydbergs egna uttalanden, som han hämtat ”ur talrika mig tillgängliga bref” samt ur ”föga kända publicistiska uppsatser, i hvilka hans åskådning och hans personlighet rent omedelbart träda oss till mötes” (Warburg 1, s. 11). Burmans framställning utgår huvudsakligen från ”Rydbergs skönletterära och teoretiska texter men också de hundratals brev som har bevarats av hans hand” (Burman: 12).

De båda biografierna bygger alltså till stor del på samma material. Men vad gäller anslag och ton är de förstås mycket olika. Warburg börjar sin ”lefnadsteckning” *in medias res*, med sin egen och sina samtidas upplevelse av Rydbergs död; ”[s]å långt svenska språkets konst och svenska tankens adel voro förstådda, hade man en insikt om förlustens djupa innebörd”, konstaterar han (Warburg 1, s. 15). För Burman är det förstås omöjligt att inleda så. Därtill saknar många i den tilltänkta läsekretsen kunskap om vem den döde ”kulturhjalten” var. Istället börjar han från början, med den rörande historien om ”lille Viktor”, femåringen som under en koleraepidemi i Jönköping 1834 mister sin älskade mor och blir fosterbarn, utauktionerad ”på socknen” liksom senare Nobelpristagaren Harry Martinson. Detta beskriver Burman som ett slags ”urscen” i Rydbergs liv. Förlusten av modern, följd av föräldrahemmets upplösning sedan den gravt alkoholiserade fadern förlorat sin anställning som slottsvaktmästare, skapade en livslång ”längtan efter helhet och skönhet”, ett sökande efter ”det ideala – mellan det förflutna och framtiden, mellan det förlorade och det eviga” (Burman, s. 22–23). Men detta förtvivalde sökande efter harmoni och fullhet skulle visa sig bli komplicerat i en tid som också präglades av vad Burman kallar för ”den dubbla revolutionen”; å ena sidan den industriella revolutionen med följdverkningar som urbanisering och extrem ojämlikhet, å andra sidan den politiska revolutionen, där ett gammalt samhällsskick, dominerat av kungahuset, adeln och kyrkan, ersattes av ett nytt och mer demokratiskt. Det var de sämsta tänkbara förutsättningarna för ett övergivet fosterbarn som drömde om konsekvens och harmoni. Men det är förstås precis detta som gör berättelsen om Viktor Rydberg så fängslande, vilket Burman skickligt och entusiastiskt låter oss förstå.

Barndomsskildringen följs av en kronologisk redogörelse för Rydbergs liv, där huvudpunkterna känns igen från de litteraturhistoriska översiktsverken. Rydberg tvingas av penningbrist avbryta sina universitetsstudier i Lund. Istället gör han framgångsrik karriär som liberal journalist, omhänder-

tagen av sin mentor S. A. Hedlund, redaktör för *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*. Ungdomsårens följetongsberättelser (*Fribytaren på Östersjön, Den siste Athenaren*) följs av debattskriften *Bibels lära om Kristus*, som gör Rydberg rikskänd. Efter en svårmodskris och en förlösande resa till Rom får han en ny karriär som poet och professor i kulturhistoria vid först Göteborgs och sedan Stockholms högskola. På detta följer ekonomisk och social upphöjelse. Fosterbarnet från Jönköping slutar som hedersdoktor vid Uppsala universitet och ledamot i Svenska Akademien. Han gifter sig sent (och rikt), får inga barn och dör 66 år gammal i sin villa i Djursholm, av komplikationer förknippade med diabetes och arterioskleros.

När idéhistorikern Burman redogör för Rydbergs liv gör han det tryggt förankrad i sin hemdisciplin. Därmed befinner han sig också i huvudfåran för den äldre Rydbergforskningen, vilken främst var idéhistorisk och genetisk till sin karaktär. På så sätt är *Den sista idealisten* knappast nydanande som Tore Lunds litteratursociologiskt inriktade *Idealisten, pengarna och marknaden* (2021). Det bör dock betonas att det idéhistoriska perspektivet ständigt påkallas av författarskapet. Rydbergs främsta poetiska verk – ”Prometheus och Ahasverus”, ”Kantat vid jubelfest-promotionen i Uppsala den 6 september 1877”, ”Den nya Grottesången” – är idédikter, och även i schematiska följetongsberättelser som *Positivspelarne* (1851) valde han att ställa sin samtids idéer mot varandra. ”Idéerna göra historien”, som han själv uttryckte saken (Warburg 2: 369). Följaktligen myllrar det av idéer i *Den sista idealisten*. Med detta överdåd vill Burman visa att det inte bara rör sig om ”en juldiktare från en tid som flytt” utan snarare om ”den mest mångsidiga och lärda författaren i den svenska litteraturhistorien överhuvudtaget” (Burman, s. 9–10). Rydberg slog igenom under en tid då det fortfarande var möjligt att vara en ”mångfrestande polyhistor”, men fick också se den rollen förpassas till historien som ett resultat av de vetenskapliga disciplinernas specialisering (Burman, s. 303). För den litteraturhistoriskt intresserade läsaren är det inte alltid helt lätt att hänga med i beskrivningar av den boströmanska filosofin eller av atomlärans ursprung, och någon gång förloras Rydberg själv ur sikte när framställningen blir mer som en ”rundmålning av artonhundratalets idéhistoria” (Burman, s. 13), men i allmänhet balanseras de kontextuella resonemangen väl gentemot föremålets liv och verk.

Rydbergs idealism, som Burman beskriver den, var både etisk och kunskapsteoretisk. Han var över-

tygad om förekomsten av eviga moraliska principer som var förenliga både med den oförfälskade kristna läran och med det mänskliga förnuftet, men också om att yttervärlden i vid mening endast existerar i och för det upplevande medvetandet. Rydberg representerar också ”en idealism av det gamla, numera utdöda slaget som var knuten inte bara till platonska idéer och en transcendent evighetsstro, utan också till en upptagenhet vid den stora och mäktiga tradition som strukturerade delar av det västerländska tänkandet från romartiden och framåt men som under den accelererande process som kallas moderniseringen snabbt försvagades för att så småningom gå under” (Burman, s. 334).

Här återkommer alltså konflikten mellan Rydbergs personliga strävan efter harmoni och en samtid där allt som varit fast tycktes förflyktigas. Idag är det just denna konflikt som vi finner mest intressant, liksom de tillfällen då Rydbergs idealistiska föreställningar inte riktigt verkar ha räckt till. Det hänger förstas samman med litteratursynens förändringar. Rydbergs plats i offentligheten var som allra störst under de femtio åren som följde på hans död. Då var även litteratursynen idealistisk och Rydbergs verk kunde fungera som ett slags facit. Den läsande publiken upplevde att han var en av de ”diktens härolder” eller ”folktribuner” som sökte ”*skrivna ihop den kluvna världen*” (Ola Larsson, *Odysseer. Essäer*, Stockholm: Bonnier, 1990, s. 22–23), och lyfte fram de tillfällen då han verkade lyckas med just det. Efter modernismens genombrott, när vår litteratursyn blivit sociologisk eller psykologisk, vill vi hellre betrakta författaren som en kämpande medmänniska.

Burman berör också några av de stridsfrågor som ständigt återkommer i Rydberg-litteraturen. Skall hans sena verk – däribland den andra diktsamlingen och romanen *Vapensmeden*, båda publicerade inför julen 1891 – betraktas som resultatet av ett konservativt avfall? Beror hans försagdhet i erotiska frågor i själva verket på undertryckta homoerotiska begär? I den ideologiska frågan konstaterar Burman att Rydberg redan vid ingången av 1880-talet framstod som ”mer tillbakablickande än framåtblickande, vilsekommen i den samtid som han i allt högre grad upplevde som ful, ytlig och eländig” (Burman, s. 258). Men han har också en fin blick för det paradoxala och spänningsfyllda i författarskapet. Rydberg kunde vara ”[k]onservativ i kulturfrågor, platonskt socialliberal inom det politiska och teologiska området och i vissa frågor närmast vänsterradikal”. Idag, konstaterar Burman,

”finns det knappast någon motsvarighet till hans säregna position [...], bortom alla enkla kategoriseringar” (Burman, s. 337). Kanske är detta det bästa svar vi kan få. I frågan om Rydbergs sexualitet får vi tydligare besked. Ett sekel har gått sedan Rydbergs sexuella dragning till unga gossar först fördes på tal (av Victor Svanberg) och Burman tycks mena att det är dags att sätta ner foten. Så sent som 2018 menade Birthe Sjöberg att Svanbergs och andras påståenden om Rydbergs kärleksrelation till eleven Rudolf Ström i själva verket bör betraktas som rena spekulationer (Sjöberg 2018, s. 29–35). Burman anför även de svärmiska vänskaperna med studiekamraten Mauritz Liberg och filosofen Pontus Wikner som stöd för uppfattningen att Rydbergs sexualitet riktades ”mot andra män” (Burman, s. 72). Med ett freudianskt perspektiv konstaterar Burman att det litterära skapandet och den allt starkare upptagenheten vid det sköna i sig kan tolkas som ”ett resultat av hämmad libido” (Burman, s. 81). Överjagets kommando uppges också ha bidragit till Rydbergs ”allmänna svartsynthet” (Burman, s. 164–165).

Månaderna efter Viktor Rydbergs död konkurrerade de stora förläggarna om att få ge ut hans samlade skrifter. Uppdraget gick till slut, men först efter en intensiv brevväxling mellan flera intressenter, till Bonniers, som redan då givit ut flertalet verk av Rydberg. Den främsta medtävlaren var Norstedts, vid den tiden Sveriges största förlag, men känt som mindre progressivt. Bonniers gav också ut Karl Warburgs Rydberg-biografi, i samma format som Skrifter-serien. Men nu är det alltså Norstedts som tagit sig an *Den sista idealisten*. När boken ges ut på ett allmänlitterärt förlag får den litteraturvetenskapligt inriktade läsaren kanhända ha överseende med att stavningen i Rydbergs och andras texter har moderniserats, även om man kan fråga sig vilken 1800-talsintresserad läsare som inte kan hantera att ”över” stavas ”öfver”. Mer besvärande är när andra forskare som har studerat Rydbergs författarskap i brödtexten inte nämns vid namn. Det gäller även de mest namnkunniga, som när Oscar Levantin omtalas som en ”Rydbergssuppskattande läsare” (Burman, s. 288) och Olle Holmberg som ”en bedömare” (Burman, s. 317). Avsnittet om tidigare forskning har gömts undan i not fyra (Burman, s. 343–344).

Samtidigt är det inte särskilt svårt att bortse från sådana detaljer, när vi nu äntligen har fått den moderna biografi som har saknats i decennier. I Burmans bok framträder Rydberg i all sin mångsidighet. Men också i sin begränsning. Det fanns, som

Burman riktigt påpekar, något oförlöst hos honom (Burman, s. 339). Liksom den romerske skalden Lukanus på sträckbänken eller den fångslade titanen Prometheus i hans egna dikter rycker han och sliter i sina kedjor, men förmår aldrig komma loss. Fosterbarnet från det kolerahärjade Jönköping vantrivs i det jordiska och i den ständigt förändrade kulturen, men lyckas aldrig slå sig fram till ett liv i lycka och harmoni. Det finns något stelt och tvunget i hans ständiga predikan om de platoniska idealen: det sanna, det goda och det sköna. Kan man rentav skönja ett slags medvetenhet om att han i själva verket men utan framgång försöker bedra sig själv när han förtvivlat uppprepar att tidens katastrofer kommer att följas av ett kristet lyckorike, och att ett kyskt sinnelag kan övervinna köttets förhatliga lustar? I *Den sista idealisten* tecknas Viktor Rydberg i all sin fascinerade gåtfullhet.

Andreas Hedberg

Carina Burman, *Drottningar och pretendenter. Om guldålderns deckarförfattarinnor*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2023.

Författaren och litteraturvetaren Carina Burman samlar en rad personliga iakttagelser om kvinnliga deckarförfattare i boken *Drottningar och pretendenter*. Titeln tar fasta på den vanliga praktiken att kalla kvinnliga deckarförfattare för deckardrottningar, ett bruk som inleddes under mellankrigstiden för att beteckna framgångsrika författare som Agatha Christie och Dorothy L. Sayers. Burman använder sin titel som ett retoriskt grepp genom sin framställning, där hon i varje kapitel tar ställning till huruvida den diskuterade författaren når upp till epitetet drottning eller endast kan betraktas som en pretendent.

Kännetecknande för boken är Burmans personliga utgångspunkter för vad hon väljer att ta upp och hur hon framställer exposén över de kvinnliga författarskapen. I inledningen skriver hon fram en historisk bakgrund där hon går igenom grunderna för genren samtidigt som hon berättar om sina egna utgångspunkter och sin fascination för deckarläsning.

Boken delas sedan in i två delar, en del där brittiska deckarförfattarinnor berörs under den första guldåldern för pusseldeckare – mellankrigstiden – när deckarförfattande fortfarande var rätt så sparsamt utövat på svensk mark. Självfallet innehåller